

Kwieciński, Zbigniew

Poziom aspiracji do kształcenia się a struktura społeczna

Acta Universitatis Nicolai Copernici. Socjologia Wychowania 1 (73), 69-97

1976

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Stacja Badawcza IRWiR PAN

Zbigniew Kwieciński

POZIOM ASPIRACJI DO KSZTAŁCENIA SIĘ A STRUKTURA SPOŁECZNA

Zarys treści. Problematyka, cele, procedura badań. Analiza struktury zbiorowości uczniów o podobnym poziomie aspiracji (na tle struktury całej zbiorowości). Próba zastosowania analizy korelacyjnej do oceny proporcjonalności udziału w strukturze aspirujących do poszczególnych poziomów wykształcenia. Próba oceny rzetelności analizy zależności pomiędzy poziomem aspiracji a cechami struktury społecznej. Podsumowanie.

PROBLEMATYKA, CELE, PROCEDURA BADAŃ

Pozycja społeczna jednostki zależy dziś w coraz większym stopniu od osiągniętego poziomu wykształcenia. Struktura i stopień upowszechnienia szkolnictwa podstawowego i średniego oraz położenie społeczne rodziny, jej „majątek kulturalny” i tradycje kształcenia stanowią o b i e k t y w n y układ możliwości jednostki w zakresie dostępu do wykształcenia średnich i specyficznych dla danego dziecka: od poziomu inteligencji, motywacji osiągnięć, poziomu osiąganych wyników w kolejnych etapach kształcenia. Szkoła w różnorodny sposób przystosowuje się do tych dwu układów, sama będąc przez nie wysoce zdeterminowana, nie będąc jednak pozbawiona możliwości przewycięzania części wpływów ograniczających rozwój jednostki poprzez wysoki poziom pracy dydaktycznej, właściwą pracę wyrównawczą, opiekuńczą i wspieranie rozwoju specjalnych uzdolnień i zainteresowań.

W efekcie tych uwarunkowań młodzież opuszczająca szkołę powszechną (podstawową, pierwszego stopnia) — pod wpływem rodziny, środowiska rówieśniczego i lokalnego, dotychczasowych osiągnięć szkolnych, bezpośredniego i pośredniego poradnictwa — ma zarysowany mniej lub bardziej wyraźnie plan dalszego kształcenia. Pierwszy próg selekcyjny pomiędzy szkołą podstawową i ponadpodstawową jest dla młodzieży i rodziców zarazem pierwszym poważnym sprawdzianem realności tego planu. Plan

zyciowy dotyczy zarówno poziomu przyszłego wykształcenia czyli aspiracji do dalszego kształcenia, jak i rodzaju (charakteru, jakości) przyszłego wykształcenia. Treść planu życiowego młodzieży krystalizuje się później niż jego element dynamiczny — aspiruje i podlega wielokrotnej weryfikacji¹.

Z dotychczasowych badań konfrontujących zamiary i losy uczniów kończących szkołę podstawową wiemy, iż aspiracje ich są realne oraz że formalne zabiegi selekcyjne (egzamin, konkursy świadectw, skierowania) w niewielkim tylko stopniu je zmieniają. Dzieje się tak, gdyż są one ściśle związane z dotychczasową sytuacją społeczno-kulturalną jednostki i jej rodziny (środowiska), dotychczasowym losem szkolnym i samooceną możliwości intelektualnych². Można zatem zakładać, że pierwszym i właściwym momentem dla pomiaru poziomu aspiracji do dalszego kształcenia się jest początek nauki w szkole ponadpodstawowej. (Nie wdajemy się tutaj w dyskusję ze zwolennikami badania aspiracji „czystych”, nieskażonych presją środowiska i samooceną wynikłą z dotychczasowych osiągnięć dziecka. Świadomie przedmiotem badań czynimy bowiem aspiracje będące elementem planu życiowego.)

Celem tego opracowania jest analiza zróżnicowania poziomu aspiracji kształcenia się młodzieży (rozpoczynającej naukę w szkole ponadpodstawowej) w płaszczyźnie egalitaryzmu i zróżnicowania społecznego. Zdając sobie sprawę z wielorakości podejść w pomiarze i ocenie aspiracji przedstawiamy tu na węższej w naszym ustroju szkolnym problematyce poziomu aspiracji w zależności od cech położenia społecznego jednostki.

Stawiamy tu zatem pytanie: Na jakim poziomie zamierza (pragnie) kształcić się młodzież z różnych środowisk? W jakim stopniu wyrównane, to znaczy niezależne od cech położenia społecznego, są aspiracje młodzieży?

Dotykamy tutaj problemu pomiaru równości (nierówności) społecznych w dostępie do wykształcenia i ich subiektywnego odzwierciedlenia. Stanowiska w tej sprawie są zróżnicowane: od całkowitego niedostrzegania problemu (szkoły są przecież u nas otwarte dla każdego — uczy się każdy, kto chce i kto zapracował sobie na to), poprzez myślenie magiczne (równość w dostępie do wykształcenia jest osiągnięta wtedy, gdy połowa uczących się jest pochodzenia robotniczego i chłopskiego, a połowa pochodzi

¹ Por. M. Jastrzęb-Mrozicka, *Spoleczne procesy wyboru studiów wyższych*, Warszawa 1974.

² Patrz np. S. Kowalski (red.), *Selekcyjne funkcje wychowania*, Studia Pedagogiczne 23/1972; M. Kozakiewicz, *Kariery płockie. Szkolnictwo a uprzemysłowienie*, Warszawa 1971; M. J. Szymański, *Środowiskowe uwarunkowania selekcji szkolnej*, Warszawa 1973; Z. Kosel, *Spoleczne uwarunkowania wyboru szkoły zawodowej*, Warszawa 1974; M. Kutyma, *Progi życiowego sukcesu*, Warszawa 1974; Z. Kwieciński, *Losy szkolne i poziom umysłowy młodzieży a zróżnicowanie społeczne*, Warszawa 1973.

z pozostałych warstw), aż po koncepcje elitaryzmu społecznego (kształcenie dla utalentowanych, sprawdzonych dotąd w wybitnych sukcesach) i ekstremalne projekty limitowanych priorytetów dla młodzieży robotniczej i chłopskiej³.

Równy dostęp do kształcenia definiujemy tu jako udział proporcjonalny młodzieży z pewnej warstwy społecznej do udziału tej samej warstwy w strukturze całej zbiorowości. Jeżeli procent młodzieży aspirującej do jakiegoś dobra społecznie pożądanego (tu: wykształcenia) jest równy procentowi, jaki stanowi młodzież (z tej samej warstwy społecznej) w strukturze całej populacji rówieśników, to możemy mówić o zrealizowaniu zasady egalitaryzmu społecznego (przynajmniej w odniesieniu do aspiracji, nie do losów).

Przedmiotem oceny (zmienną zależną) jest poziom aspiracji do dalszego kształcenia, określony w oparciu o odpowiedź na pytanie otwarte: „Określ krótko swoje plany życiowe w zakresie a) dalszego kształcenia, b) zawodu, c) małżeństwa i rodziny, d) przyszłego miejsca zamieszkania”. Pytanie postawiono uczniom klas I po rozpoczęciu nauki (druga połowa września—październik).

Jako zmienne niezależne przyjęte zostaną tu następujące wskaźniki położenia społecznego jednostki i jej rodziny: przynależność społeczno-zawodowa ojca (głównego opiekuna), wykształcenie obojga rodziców, miejsce zamieszkania typ rejonu społeczno-ekonomicznego; typ miejscowości rodzinnej: miasto, małe miasto, wieś), odległość szkoły ponadpodstawowej od rodzinnej miejscowości. Ponadto uwzględnimy w analizie typ szkoły ponadpodstawowej oraz dwie cechy biospołeczne uczniów: wiek i płeć.

Zastosowaną tu metodę można określić jako próbę powiązania w badaniach empirycznych: indukcji zupełnej, podejścia typologicznego oraz podejścia sytemowego. Terenem badania są wszystkie szkoły ponadpodstawowe, a w nich wszyscy uczniowie klas pierwszych z dwu rejonów znajdujących się pośrodku hipotycznego *continuum* rozwoju a jednocześnie blisko leżących obok siebie na tej skali, na tyle jednak różniących się, aby na podstawie interpolacji można było wnosić o sile wpływu czynnika poziomu społeczno-gospodarczego rejonu na aspiracje do kształcenia. Zarazem przyjęcie tak dużych jednostek podstawowych (rejon-miasto powiatowe i otaczający je rejon wiejski wraz z miasteczkami) pozwala na dostrzeżenie w nich wszystkiego, co jest istotne i funkcjonuje w makrosystemie, a całościowe podejście pozwala unikać wątpliwości i luk, jakie stwarza metoda reprezentacyjna, odrywająca jednostkę od systemu, w którym tkwi.

Badania terenowe⁴ przeprowadzone zostały pod kierunkiem autora

³ Szeroko problematykę tę przedstawił M. Kozakiewicz, *Bariery awansu poprzez wykształcenie*, Warszawa 1973.

⁴ Badania zrealizowano w Stacji Badawczej IRWiR PAN w Toruniu. Analizę (po-

w 1973 r. w dwóch rejonach. Rejon toruński (oznaczony w tabelach jako T) jest bardziej zurbanizowany, bardziej ustabilizowany gospodarczo, ale zarazem dynamicznie rozwijający się. Ma mniej rozbudowany sektor rolniczy. Rejon włocławski (oznaczany dalej jako W) jest rozwinięty gospodarczo, lecz mniej zurbanizowany, ma korzystniejsze dla rolnictwa proporcje poszczególnych sektorów gospodarczych, rozwija się w większym tempie i ma cechy rejonu uprzemysławianego.

Całościowość podejścia polega nie tylko na badaniu wszystkich uczniów w rejonie, ale jednocześnie — co jest prostą konsekwencją przyjętej procedury badawczej — wszystkich typów szkół ponadpodstawowych. Różnią się one od siebie znacznie, także strukturą społeczną uczniów, co w badaniach nad szkolnictwem ponadpodstawowym nie zawsze jest dostrzegane i wyniki analiz w obrębie wybranych pionów szkolnictwa są wtedy tak traktowane, jak gdyby nie miały związku z pozostałymi typami szkół.

Jako wskaźniki poziomu aspiracji kształceniowych przyjęliśmy planowane dalsze kształcenie poprzestające na: I — szkole zasadniczej; II — liceum, technikum, szkole pomaturalnej dającej zawód absolwentom liceum ogólnokształcącego; III — wyższej szkole zawodowej lub typu akademickiego.

Zbiorowość badanej młodzieży stanowi ogółem 7827 osób, w tym z rejonu T — 4800 uczniów, z rejonu W — 3027. W skład tej zbiorowości wchodziło 18,3% uczniów liceów ogólnokształcących; 21,1% — techników i liceów zawodowych; 31,5% — zasadniczych szkół zawodowych (ZSZ); 26% — zasadniczych szkół zawodowych doksztalających (ZSZD), łączących naukę z praktyką produkcyjną; 3,1% — zasadniczych szkół rolniczych (ZSR). Wśród badanych było 67,8% młodzieży robotniczej i chłopskiej, a 32,2% z rodzin inteligentów, pracowników umysłowych, pracowników usług, rzemieślników i innych. W kategoriach wykształcenia najwyższej podstawowego mieści się 56,3% ojców i 69% matek objętych analizą uczniów, a wykształcenie wyższe ma 5,9% ojców i 2,8% matek. W mieście mieszkało 50,8% uczniów (w tym 5,4% w miastach poza rejonem), na wsi 3,1% (w tym 18,8% spoza rejonu), a w małych miastach i miasteczkach 6,1% badanych. Połowę badanych stanowiły dziewczęta 3910 : 3917; 22,5% uczniów klas pierwszych stanowiła młodzież opóźniona co najmniej o 1 rok w stosunku do normy dla dziewiątego roku nauki (15 lat); wśród pozostałych 3,6% stanowili uczniowie młodszy o rok w stosunku do normy.

grupowanie) podstawowych danych wykonała mgr Maria Beńska. Obliczenia statystyczne — mgr Tadeusz Wdowiak.

ANALIZA STRUKTURY UCZNIÓW O PODOBNYM POZIOMIE ASPIRACJI
(NA TLE STRUKTURY CAŁEJ ZBIOROWOŚCI)

Problem społecznego zróżnicowania poziomu aspiracji kształceniowych, a zarazem zagadnienie najlepszej metody oceny owego zróżnicowania, zaczniemy od prostej, porównawczej analizy: udziału uczniów z danej warstwy w strukturze aspirujących do danego poziomu wykształcenia (I lub II lub III) na tle udziału tej samej warstwy w strukturze całości⁵. Podstawą takiej analizy są tabele, w których bocznych kolumnach stale umieszczane będą trzy poziomy aspiracji kształceniowych (I — szkoła zasadnicza; III — szkoła wyższa) oraz „brak danych”, który tu oznacza tych, którzy nie umieją jeszcze sprecyzować swoich planów co do poziomu wykształcenia (stanowili oni 9% ogółu badanych). Z drugiej strony w nagłówkach tabel umieszczane będą zmienne niezależne. Płeć i rejon wprowadzone zostaną do wszystkich tablic jako zmienne pośredniczące, które mogą różnicować wszelkie inne podziały.

Przynależność społeczno-zawodowa ojca

W strukturze badanej zbiorowości uczniów rozróżniliśmy inteligencję od pracowników umysłowych (ci pierwsi to ludzie z wyższym wykształceniem pełniący funkcje zawodowe wymagające tego poziomu przygotowania); robotników wykwalifikowanych od niewykwalifikowanych; pracowników usług państwowych i spółdzielczych od rzemieślników. Chłopi są grupowani według wielkości gospodarstwa (powyżej i poniżej 8 ha; część uczniów nie umiała, bądź nie chciała podawać informacji o wielkości gospodarstwa). Wyodrębniona też została kategoria dwuzawodowców (chłopów-robotników), a do „innych” zaliczono utrzymujących się z rent lub źródeł nieokreślonych.

Strukturę trzech poziomów aspirujących zawierają tab. 1 i 2 (z uwzględnieniem podziału na płeć i rejon).

Porównanie struktury społecznej zbiorowości aspirujących do podstawowego wykształcenia zawodowego ze strukturą ogółu uczniów pozwala stwierdzić, że do tego poziomu aspiruje:

- 1) względnie mniej dzieci inteligencji i pracowników umysłowych

⁵ Tego rodzaju zestawieniami posługują się autorzy opracowań dla UNESCO. Patrz np. E. Faure i in., *Uczyć się, aby być*, Warszawa 1975, s. 165. W 1971 r. odbyła się międzynarodowa konferencja UNESCO i BIE na temat: *Srodowisko społeczne uczniów i ich szanse powodzenia szkolnego*, na której posługiwano się porównywaniem odsetka zawodowo czynnych w całym społeczeństwie z odsetkiem studiujących i ustalono w oparciu o to istniejące dysproporcje społeczne (dystans społeczny) w dostępie do oświaty w różnych krajach.

Tabela 1

Poziom aspiracji a pochodzenie społeczne uczniów (według płci)

Poziom aspiracji	Płeć	Pochodzenie społeczne										Ogół-tem	
		Int.	Um.	Rkw	Rnkw	Chł. pow. 8	Chł. pon. 8	Chł. bez il. ha	Chł. rob.	Uśł.	Rzern.		Inni
I	K	0,4	1,7	32,1	19,3	7,4	14,5	2,0	2,2	6,9	2,4	11,1	100,0
	M	0,2	3,5	33,8	18,2	11,3	16,7	0,5	3,0	4,4	1,5	6,9	100,0
	R	0,3	2,9	33,3	18,5	10,1	16,0	1,0	2,7	5,2	1,8	8,2	100,0
II	K	0,6	6,7	34,0	16,9	8,3	12,7	1,6	2,2	6,7	1,9	8,4	100,0
	M	1,2	11,6	39,0	10,7	9,1	12,1	0,8	2,4	5,4	1,5	6,2	100,0
	R	0,9	9,1	36,4	13,9	8,7	12,4	1,2	2,3	6,0	1,7	7,4	100,0
III	K	9,6	21,2	31,5	5,9	6,5	8,3	1,1	1,1	8,4	2,2	4,2	100,0
	M	18,1	22,7	30,1	4,5	4,3	4,3	0,3	0,8	8,1	2,6	4,2	100,0
	R	13,0	21,8	31,0	5,3	5,6	6,7	0,8	1,0	8,2	2,4	4,2	100,0
Brak danych	K	1,8	9,8	42,5	12,5	6,7	7,1	0,6	1,2	7,7	0,9	9,2	100,0
	M	1,6	16,6	36,1	11,3	7,7	8,5	—	3,2	7,1	1,6	6,3	100,0
	R	1,7	13,4	39,1	11,9	7,2	7,8	0,3	2,3	7,4	1,3	7,6	100,0
Ogółtem	K	4,1	11,8	33,5	12,7	7,4	10,8	1,4	1,7	7,4	2,0	7,2	100,0
	M	5,2	12,8	35,2	11,1	8,3	11,0	0,5	2,2	6,0	1,8	5,9	100,0
	K+M	4,7	12,3	34,3	11,9	7,9	10,8	0,9	2,0	6,7	1,9	6,6	100,0

Objaśnienia: K — dziewczęta, M — chłopcy, R — razem.

Tabela 2

Poziom aspiracji a pochodzenie społeczne (według typu rejonu)

Poziom aspiracji	Rejon	Pochodzenie społeczne										Inni	Ogółem
		Int.	Um.	Rkw	RnkW	Chł. pow. 8	Chł. pon. 8	Chł. bez il. ha	Chł. rob.	Ust.	Rzem.		
I	T	0,5	3,0	37,8	13,0	11,3	14,2	0,7	2,4	6,8	0,9	9,4	100,0
	W	—	2,9	27,8	25,3	8,5	18,3	1,2	3,2	3,2	2,9	6,7	100,0
	R	0,3	2,9	33,3	18,5	10,1	16,0	1,0	2,7	5,2	1,8	8,2	100,0
II	T	1,2	9,2	39,3	11,5	9,5	10,3	0,3	1,4	7,2	1,4	8,7	100,0
	W	0,4	8,9	32,0	17,6	7,5	15,5	2,6	3,6	4,3	2,2	5,4	100,0
	R	0,9	9,1	36,4	13,9	8,7	12,4	1,2	2,3	6,0	1,7	7,4	100,0
III	T	15,8	22,3	29,7	4,4	5,5	6,0	0,3	0,8	8,5	2,1	4,6	100,0
	W	8,1	21,0	33,1	7,0	6,0	7,9	1,7	1,2	7,7	2,8	3,5	100,0
	R	13,0	21,8	31,0	5,3	5,6	6,7	0,8	1,0	8,2	2,4	4,2	100,0
Brak danych	T	2,0	14,8	39,2	10,7	6,6	6,6	—	1,9	7,8	1,4	9,0	100,0
	W	1,0	9,9	38,9	15,0	8,8	10,9	1,0	3,1	6,2	1,0	4,2	100,0
	R	1,7	13,4	39,1	11,9	7,2	7,8	0,3	2,3	7,4	1,3	7,6	100,0
Ogółem	T	5,9	13,0	35,9	9,3	8,2	9,2	0,4	1,4	7,4	1,3	7,6	100,0
	W	2,6	11,2	31,8	16,0	7,4	13,6	1,9	2,8	5,2	2,4	5,1	100,0
	R	4,7	12,3	34,3	11,9	7,9	10,8	0,9	2,0	6,7	1,9	6,6	100,0

Objaśnienia: T — rejon toruński, W — rejon włocławski, R — razem

(odpowiednio udziały w I poziomie aspiracji wynoszą na tle udziałów w całości 0,3—4,7‰; 2,9—12,3‰);

2) względnie więcej dzieci robotników niewykwalifikowanych, chłopów i chłopów-robotników;

3) względnie proporcjonalna (wyrównana) w stosunku do udziału w całej zbiorowości część dzieci robotników wykwalifikowanych, pracowników usług i rzemieślników;

4) więcej chłopców niż dziewcząt z warstw: pracowników umysłowych, chłopów, chłopów-robotników;

5) więcej dziewcząt niż chłopców z warstw: pracowników usług, rzemieślników i „innych”;

6) względnie wyrównane liczby młodzieży z obydwu rejonów (z wyjątkiem przewagi dzieci robotników wykwalifikowanych w rejonie T — bardziej zurbanizowanym).

W strukturze aspirujących do wykształcenia na poziomie maturalnym jest (w porównaniu ze strukturą całości):

1) więcej dzieci robotników niewykwalifikowanych i chłopów z gospodarstw poniżej 8 ha;

2) mniej dzieci pracowników umysłowych;

3) zdecydowanie mniej dzieci inteligencji;

4) wyrównana (proporcjonalna) liczba dzieci robotników wykwalifikowanych, pracowników usług, rzemieślników, chłopów z gospodarstw dużych i chłopów-robotników.

W strukturze aspirujących do studiów wyższych (w porównaniu ze strukturą zbiorowości) jest:

1) względnie najwięcej dzieci inteligencji i pracowników umysłowych;

2) względnie najmniej dzieci robotników niewykwalifikowanych i chłopów-robotników;

3) względnie dużo dzieci pracowników usług i rzemieślników;

4) względnie mało dzieci chłopskich;

5) wyrównana (proporcjonalna) liczba dzieci robotników wykwalifikowanych;

6) duża przewaga chłopców z warstwy inteligencji, a przewaga dziewcząt z rodzin chłopskich (w pozostałych warstwach płęć nie różnicuje aspiracji na tym poziomie);

7) typ rejonu nie różnicuje aspiracji na tym poziomie, z wyjątkiem dzieci robotników wykwalifikowanych, których jest tu względnie mniej w rejonie T. (być może napór innych warstw w tym rejonie na szkolnictwo jest tak silny, a atrakcyjność niektórych szkół zasadniczych dla dzieci robotniczych tak duża, że w efekcie daje to wyjątkowy obraz aspiracji tej warstwy społeczno-zawodowej z podziałem na rejony).

Ten sam sposób pogrupowania danych pozwala wyodrębnić typy warstw społeczno-zawodowych według tendencji do wzrostu (spadku) udziału w strukturze poziomu I, poprzez poziom II do poziomu III (porównywanie odpowiednich danych w tej samej kolumnie tabeli). Taka analiza pozwala zauważyć, że:

1) tendencja wzrostu udziału dzieci inteligencji (od poziomu I do III) ma charakter skoku pomiędzy poziomem II a III (minimalne udziały tej warstwy wśród aspirujących do wykształcenia zasadniczego i maturalnego; bardzo duży udział w strukturze planujących wyższe wykształcenie);

2) silnie wzrostowy charakter ma ta sama tendencja dla dzieci pracowników umysłowych;

3) łagodnie rosną udziały dzieci pracowników usług;

4) wyrównane są udziały dzieci robotników wykwalifikowanych;

5) bardzo silną tendencję spadkową odznaczają się udziały dzieci robotników niewykwalifikowanych, chłopów poniżej 8 ha, chłopów-robotników i chłopów powyżej 8 ha;

6) tendencji tych nie „zakłóca” płeć i typ rejonu.

Wreszcie możliwy jest jeszcze jeden sposób analizy porównawczej: traktując wskaźniki udziału w całej zbiorowości jako średnie arytmetyczne, wskazać można na odchylenia od średnich w poszczególnych poziomach aspiracji. Prowadzi to do podobnych wniosków, co dwie poprzednie metody porównań. Wielkości odchyień mogą być interpretowane tylko w związku z wielkością średnich (procentem udziału w strukturze zbiorowości).

Wykształcenie rodziców

Rozróżniliśmy 10 warstw badanych ze względu na poziom wykształcenia ich rodziców, osobnej analizie poddając związek wykształcenia ojców z aspiracjami ich dzieci oraz podobnie związek wykształcenia matek. Są to następujące kategorie: brak wykształcenia (0); niepełne podstawowe; podstawowe ukończone; podstawowe + przyuczenie do zawodu (dłuższy kurs, terminowanie u rzemieślnika itp.); szkoła zasadnicza; niepełne średnie wykształcenie; matura; wykształcenie pomaturalne, niepełne wyższe, wyższe akademickie (magisterskie) — tab. 3—6.

Analiza związku poziomu wykształcenia ojców z planowanym przez ich dzieci wykształceniem prowadzi do następujących stwierdzeń:

1) Im niższe jest wykształcenie ojców, tym większa jest różnica pomiędzy liczbą aspirujących do wykształcenia zasadniczego a wskaźnikiem udziału w strukturze całej zbiorowości, Różnica ta jest najwyraźniejsza w kategorii dzieci ojców z niepełnym podstawowym wykształceniem, ale

Tabela 3
Poziom aspiracji a wykształcenie ojca (według płci)

Poziom aspiracji	Płeć	Wykształcenie ojca										Ogółem		
		O	Niepeł. Podst.	podst.	Zawód 7 kl + kurs	Zasad. zawod.	Niepeł. średnie	Srednie	Pomat.	Niepeł. wyższe	Wyższe		Brak danych	
I	K	0,2	23,7	46,4	8,8	8,0	1,3	3,3	—	—	—	0,4	6,9	100,0
	M	0,1	27,8	44,5	8,2	8,6	0,5	4,2	—	—	—	0,3	5,5	100,0
	R	0,1	26,5	45,1	8,7	8,4	0,8	3,9	—	—	—	0,2	6,0	100,0
II	K	—	17,0	40,0	8,2	14,8	1,4	10,8	0,1	0,1	0,1	0,7	6,9	100,0
	M	0,1	15,1	37,9	8,8	14,9	1,5	15,3	0,2	0,4	0,4	1,5	4,3	100,0
	R	0,1	16,1	39,0	8,4	14,9	1,4	13,0	0,1	0,3	0,3	1,1	5,6	100,0
III	K	—	8,0	24,1	7,1	16,5	2,7	25,5	0,5	2,0	2,0	10,0	3,6	100,0
	M	—	3,9	18,9	6,0	15,8	3,2	28,1	1,1	1,8	1,8	18,1	3,1	100,0
	R	—	6,4	22,0	6,6	16,2	2,9	26,6	0,7	2,0	2,0	13,2	3,4	100,0
Razem	K	0,1	14,2	34,3	7,9	14,6	1,9	15,9	0,2	0,9	0,9	4,4	5,6	100,0
	M	0,1	15,6	34,4	7,8	13,4	1,7	15,7	0,4	0,8	0,8	5,8	4,3	100,0
	K+M	0,1	14,9	34,4	7,9	14,0	1,8	15,8	0,3	0,8	0,8	5,1	4,9	100,0

już powyżej wykształcenia podstawowego osiąga wartości ujemne (poniżej wartości wskaźników udziału w całości) i rosnące aż do wykształcenia wyższego. Płeć dzieci nie różnicuje w sposób wyraźny tej zależności.

2) Zamieszkiwanie w jednym z dwu wyróżnionych typów rejonów determinuje odmienny charakter powyższej tendencji, choć przyjęta tu metoda analizy porównawczej struktur uniemożliwia precyzyjne określenie owych różnic. Chodzi tu o to, że w niektórych warstwach różnice (odsetka aspirujących do szkoły zasadniczej) pomiędzy wskaźnikami dla rejonów są wyraźnie inne (większe lub mniejsze) niż odpowiednie różnice pomiędzy wskaźnikami rejonów w całej zbiorowości (tab. 4).

3) Na poziomie aspirujących do matury wskaźniki struktury według wykształcenia ojców są zbliżone do wskaźników udziału w całości od braku wykształcenia do wykształcenia zasadniczego (te pierwsze nieznacznie przeważają). Od warstwy wykształcenia średniego (w górę) rośnie różnica pomiędzy odsetkiem aspirujących do matury a wskaźnikiem udziału w strukturze całości: im wyższe wykształcenie ojców, tym rzadziej ich dzieci chcą poprzestać na wykształceniu maturalnym.

4) Dziewczeta mające ojców z niepełnym i ukończonym wykształceniem podstawowym częściej niż chłopcy planują wykształcenie maturalne; chłopcy mający ojców z wyższym i niepełnym wyższym wykształceniem częściej niż dziewczeta planują wykształcenie maturalne.

5) Typ rejonu nie „interweniuje” we wskazane wyżej zależności.

6) Im wyższe jest wykształcenie ojców — tym większa jest różnica pomiędzy wskaźnikiem udziału w strukturze aspirujących do wyższego wykształcenia a wskaźnikiem udziału w całej zbiorowości. Inaczej mówiąc: im wyższe jest wykształcenie ojców, tym częściej ich dzieci aspirują do studiów wyższych.

7) Dziewczeta mające ojców z niepełnym i ukończonym wykształceniem podstawowym częściej niż chłopcy aspirują do studiów wyższych. Chłopcy mający ojców z wyższym wykształceniem mają relatywnie większy udział wśród aspirujących do studiów niż dziewczeta.

7) Dziewczeta mające ojców z niepełnym i ukończonym wykształceniem podstawowym częściej niż chłopcy aspirują do studiów wyższych. Chłopcy mający ojców z wyższym wykształceniem mają relatywnie większy udział wśród aspirujących do studiów niż dziewczeta.

8) W rejonie bardziej zurbanizowanym relatywnie więcej dzieci ojców z wyższym wykształceniem aspiruje do studiów wyższych (tab. 4, wiersz ostatni i czwarty od dołu).

Zależności pomiędzy poziomem aspiracji dzieci a wykształceniem matki mają podobny przebieg jak omówiona wyżej, ale występują pewne różnice.

1) Wykształcenie ponadpodstawowe matki zdaje się mniej (niż wy-

Tabela 4

Poziom aspiracji a wykształcenie ojca (według rejonów)

Poziom Aspiracji	Rejon	O	Wykształcenie ojca										Brak danych	Ogółem
			Niepeł. podst.	Podst.	Zawód (7 kl. + kurs)	Zasad. zawod.	Niepeł. średnie	Średnie	Pomat.	Niepeł. wyższe	Wyższe			
I	T	0,1	23,0	42,4	11,7	10,5	0,7	4,7	—	0,3	0,4	6,2	100,0	
	W	0,2	30,8	48,5	5,0	5,8	0,7	2,9	—	0,2	0,3	5,6	100,0	
	R	0,1	26,5	45,1	8,7	8,4	0,8	3,9	—	0,2	0,3	6,0	100,0	
II	T	—	14,3	34,1	10,3	17,9	1,5	14,5	0,2	0,3	1,4	5,5	100,0	
	W	0,2	18,7	46,3	5,7	10,4	1,4	10,7	0,1	0,2	0,5	5,8	100,0	
	R	0,1	16,1	39,0	8,4	14,9	1,4	13,0	0,1	0,3	1,1	5,6	100,0	
III	T	—	5,7	17,7	6,6	17,3	3,1	27,8	0,8	2,1	16,0	2,9	100,0	
	W	—	7,6	29,6	6,8	14,2	2,5	24,5	0,6	1,7	8,1	4,4	100,0	
	R	—	6,4	22,0	6,6	16,2	2,9	26,6	0,7	2,0	13,2	3,4	100,0	
Razem	T	0,1	12,8	29,6	9,2	16,3	1,9	17,5	0,4	0,9	6,6	4,7	100,0	
	W	0,1	18,0	41,6	5,9	10,5	1,6	13,2	0,2	0,7	2,9	5,3	100,0	
	R	0,1	14,9	34,4	7,9	14,0	1,8	15,8	0,3	0,8	5,1	4,9	100,0	

Tabela 5

Poziom aspiracji a wykształcenie matki (według płci)

Poziom aspiracji	Płeć	Wykształcenie matki											
		O	Niepeł. podst.	Podst.	Zawód (7 kl. + kurs.)	Zasad. zawod.	Niepeł. średnie	Srednie	Pomat.	Niepeł. wyższe	Wyższe	Brak danych	Ogółem
I	K	0,2	31,0	52,7	2,0	4,6	1,3	4,8	—	0,2	0,4	2,8	100,0
	M	0,1	30,1	53,9	2,4	3,5	0,4	4,0	—	—	—	5,6	100,0
	R	0,1	30,4	53,5	2,3	3,8	0,7	4,2	—	0,1	0,2	4,7	100,0
II	K	0,1	22,4	52,3	4,9	5,8	1,9	9,2	0,1	—	—	3,3	100,0
	M	0,1	19,5	50,7	4,2	6,9	2,1	12,4	0,2	0,3	0,5	3,1	100,0
	R	0,1	21,0	51,5	4,6	6,4	2,0	10,7	0,1	0,1	0,3	3,2	100,0
III	K	—	10,0	37,3	4,8	7,3	5,4	25,1	1,8	1,3	4,8	2,2	100,0
	M	—	7,5	30,2	3,3	7,6	5,7	32,0	1,6	2,1	7,5	2,5	100,0
	R	—	9,0	34,5	4,2	7,4	5,5	27,9	1,7	1,6	5,9	2,3	100,0
Razem	K	0,1	18,4	46,2	4,5	6,3	3,2	15,1	0,8	0,6	2,0	2,8	100,0
	M	0,1	19,1	45,9	3,5	6,1	2,6	15,5	0,5	0,7	2,3	3,7	100,0
	K+M	0,1	18,8	46,1	4,0	6,2	2,9	15,3	0,6	0,6	2,2	3,2	100,0

kształcenie ojców) wpływać na ukształtowanie się aspiracji na poziomie I, a bardziej — aspiracji na poziomie II i III (tab. 5).

2) Odnosi się to w większym stopniu do chłopców niż do dziewcząt (tab. 5).

3) W rejonie bardziej zurbanizowanym dzieci matek z podstawowym i zawodowym wykształceniem relatywnie częściej aspirują do studiów wyższych (tab. 6).

4) Wykształcenie matki w mniejszym stopniu różnicuje aspiracje do studiów wyższych według typu rejonu niż wykształcenie ojca (tab. 6 i 4).

Czynniki ekologiczne

Rozumiane są one tu w trojakim znaczeniu jako: typ miejsca stałego zamieszkania rodziny ucznia, odległość od siedziby szkoły ponadpodstawowej oraz typ rejonu.

Typ miejsca zamieszkania. Rozróżniliśmy tu tylko: miasto (centrum rejonu), małe miasta i miasteczka (łącznie) oraz wsie; oddzielnie przy tym traktujemy uczniów spoza rejonu (ze wsi i z miast) — tab. 7 i 8.

1) Wśród aspirujących do wykształcenia zawodowego jest zdecydowanie mało mieszkańców miast w porównaniu z ich udziałem w strukturze całej zbiorowości. Jest to wyraźniejsze w odniesieniu do chłopców niż do dziewcząt. Natomiast mieszkańcy wsi w znacznie większym stopniu aspirują do wykształcenia zasadniczego zawodowego, niż wskazuje na to ich udział w strukturze całości. Typ rejonu nie „interweniuje” wyraźnie w tę zależność (z wyjątkiem uczniów spoza rejonu T, gdzie do szkół unikalnych napływają głównie uczniowie z miast).

2) Wskaźniki udziału mieszkańców miast, miasteczek i wsi wśród aspirujących do matury są zbliżone do wskaźników ich udziału w całej zbiorowości. Dziewczeta ze wsi częściej niż chłopcy aspirują do matury. Mieszkańcu rejonu mniej zurbanizowanego częściej pragną zakończyć swoje wykształcenie maturą.

3) Mieszkańcy miast mają zdecydowanie wysokie wskaźniki udziału w strukturze aspirujących do studiów wyższych, znacznie przekraczające wskaźniki ich udziału w strukturze całej zbiorowości. Mieszkańcy wsi aspirujący do studiów wyższych mają relatywnie bardzo niskie wskaźniki. Prawidłowości te nie odnoszą się do uczniów spoza rejonów, inaczej wyselekcjonowanych. Chłopcy z miast i dziewczeta ze wsi mają relatywnie większe aspiracje do studiów wyższych. Typ rejonu nie „interweniuje” w te zależności.

4) Udział mieszkańców małych miast jest proporcjonalny (wyrównany) w stosunku do ich udziału w strukturze całej zbiorowości na wszystkich

Tabela 6
Poziom aspiracji a wykształcenie matki (według rejonów)

Poziom aspiracji	Rejon	Wykształcenie matki												
		O	Niepeł. podst.	Podst.	Zawód (7 kl. + kurs.)	Zasad. zawod.	Niepeł. średnie	Średnie	Pomat.	Niepeł. wyższe	Wyższe	Brak danych	Ogółem	
I	T	0,1	28,0	54,2	3,4	3,7	1,0	4,8	—	—	—	0,2	4,6	100,0
	W	0,1	33,4	52,8	0,9	4,0	0,3	3,5	—	—	—	—	4,9	100,0
	R	0,1	30,4	53,5	2,3	3,8	0,7	4,2	—	—	—	0,2	4,7	100,0
II	T	0,1	17,6	51,7	5,5	7,9	2,2	11,2	0,2	0,2	0,1	0,1	3,3	100,0
	W	0,1	26,1	51,2	3,2	4,0	1,6	10,0	0,1	0,1	0,1	0,5	3,1	100,0
	R	0,1	21,0	51,5	4,6	6,4	2,0	10,7	0,1	0,1	0,1	0,3	3,2	100,0
III	T	—	8,1	33,4	4,0	8,0	6,4	28,4	1,3	1,3	1,5	6,7	2,2	100,0
	W	—	10,5	36,2	4,5	6,4	4,0	27,1	2,4	2,4	1,8	4,5	2,6	100,0
	R	—	9,0	34,5	4,2	7,4	5,5	27,9	1,7	1,7	1,6	5,9	2,3	100,0
Razem	T	0,1	16,1	45,5	4,5	7,2	3,5	16,3	0,5	0,5	0,6	2,5	3,2	100,0
	W	0,1	22,9	46,8	3,1	4,8	2,0	13,8	0,8	0,8	0,7	1,6	3,4	100,0
	R	0,1	18,8	46,1	4,0	6,2	2,9	15,3	0,6	0,6	0,6	2,2	3,2	100,0

Tabela 7

Typ miejsca zamieszkania a poziom aspiracji (według pici)

Poziom aspiracji	Płeć	Miejsce zamieszkania					Ogółem
		Miasto	miasto Małe	Wieś	Spoza		
					Miasto	Wieś	
I	K	33,8	8,9	36,9	3,3	17,1	100,0
	M	29,1	5,7	38,8	2,5	23,9	100,0
	R	30,6	6,7	38,2	2,7	21,8	100,0
II	K	39,1	6,5	28,4	6,0	20,0	100,0
	M	44,0	5,8	22,9	5,0	22,3	100,0
	R	41,5	6,1	25,7	5,6	21,1	100,0
III	K	57,6	5,4	17,3	5,8	13,9	100,0
	M	63,0	5,7	10,8	6,3	14,2	100,0
	R	59,8	5,5	14,7	6,0	14,0	100,0
Brak danych	K	47,4	5,8	23,3	7,3	16,2	100,0
	M	41,7	6,3	21,1	9,2	21,7	100,0
	R	44,3	6,1	22,1	8,4	19,1	100,0
Ogółem	K	46,1	6,3	24,8	5,7	17,1	100,0
	W	46,5	6,5	33,8	1,1	12,2	100,0
	K+M	45,4	6,1	24,3	5,4	18,8	100,0

Tabela 8

Typ miejsca zamieszkania a poziom aspiracji (według rejonów)

Poziom aspiracji	Rejon	Miejsce zamieszkania					Ogółem
		Miasto	Małe miasto	Wieś	Spoza		
					Miasto	Wieś	
I	T	29,3	7,0	31,1	4,3	28,3	100,0
	W	32,2	6,4	46,9	0,8	13,7	100,0
	R	30,6	6,7	38,2	2,7	21,8	100,0
II	T	40,4	6,3	18,6	8,6	26,1	100,0
	W	42,9	5,9	36,3	1,1	13,8	100,0
	R	41,5	6,1	25,7	5,6	21,1	100,0
III	T	58,4	4,6	11,2	9,0	16,8	100,0
	W	62,3	7,1	20,9	0,7	9,0	100,0
	R	59,8	5,5	14,7	6,0	14,0	100,0
Brak danych	T	43,7	5,7	18,3	10,1	22,2	100,0
	W	46,1	7,3	32,1	3,6	10,9	100,0
	R	44,3	6,1	22,1	8,4	19,1	100,0
Ogółem	T	44,8	5,8	18,2	8,2	23,0	100,0
	M	44,8	5,8	23,7	5,1	20,6	100,0
	R	45,4	6,1	24,3	5,4	18,8	100,0

trzech poziomach aspiracji. Dziewczęta z tego typu środowisk mają relatywnie niższe aspiracje kształceniowe niż chłopcy. Zaskakujący może być fakt, że relatywnie niższe aspiracje mają mieszkańcy małych miast z rejonu T, gdzie „małe miasto” — to 25-tysięczne miasto przemysłowe, podczas gdy w rejonie W — to małe miasteczko rolnicze. Wynika to z różnej dostępności liceów ogólnokształcących w obydwu rejonach (większej w rejonie W).

Porównanie wskaźników udziału w strukturze jednocześnie wszystkich trzech poziomów aspiracji prowadzi do stwierdzenia silnej tendencji wzrostowej dla mieszkańców miast (im wyższy poziom aspiracji, tym wyższy udział mieszkańców miast) i silnej tendencji spadkowej dla mieszkańców wsi odpowiednio w procentach: miasta 30,6—41,5—59,8; wsie 38,2—25,7—14,7).

Biorąc pod uwagę poprzednie (4) stwierdzenie odnośnie mieszkańców małych miast, można ogólniej powiedzieć, że im bardziej zurbanizowane jest środowisko zamieszkania, tym relatywnie większa część młodzieży aspiruje do studiów wyższych, a zarazem — tym mniejsza część młodzieży chce poprzestać na zasadniczym wykształceniu zawodowym. Jednocześnie można stwierdzić, że rozkład aspirujących do matury (według ich miejsc zamieszkania) nie ma żadnej wartości wskaźnikowej w oderwaniu od analizy aspiracji niskich i wysokich (I i III poziomu). Wśród mieszkańców miast jest relatywnie więcej niż wśród mieszkańców wsi uczniów o nieokreślonych jeszcze planach co do poziomu dalszego kształcenia.

Odległość miejsca zamieszkania od szkoły ponadpodstawowej. Wnioski z powyżej przeprowadzonej analizy pozwalają oczekiwać ich potwierdzenia pod względem zależności poziomu aspiracji uczniów od odległości miejsca ich stałego zamieszkania od siedziby szkoły (tab. 9 i 10).

W miarę oddalania się miejsc zamieszkania uczniów od siedziby szkoły ponadpodstawowej (jest to jeden ze wskaźników poziomu urbanizacji według kryterium przestrzennego) rośnie relatywny ich udział w strukturze aspirujących do zasadniczego wykształcenia zawodowego, a maleje relatywny udział w strukturze aspirujących do studiów wyższych. Struktura aspirujących do matury — będąca funkcją pozostałych, spolaryzowanych poziomów I i III — jest zbliżona do struktury całej zbiorowości. Podobnie można orzec o strukturze uczniów o nieokreślonych jeszcze planach.

Chłopcy mieszkający w siedzibie szkoły relatywnie częściej dążą do studiów, a rzadziej do wykształcenia zasadniczego. Dziewczęta spoza siedziby szkoły relatywnie częściej niż chłopcy dążą do studiów wyższych, choć przyjęta tu metoda oceny nie pozwoli precyzyjnie ocenić ani siły tej tendencji, ani jej związku z odległością do szkoły ponadpodstawowej.

Stwierdzona tendencja do relatywnie malejącego udziału planujących

Tabela 9

Odległość do szkoły ponadpodstawowej a poziom aspiracji (wg płci)

Poziom aspiracji	Płeć	Odległość od szkoły								Ogółem
		Mieszka w miejscu	0-5	6-10	11-20	21-30	31-40	41-50	pow. 50	
I	K	46,6	2,0	6,1	18,4	19,7	4,6	2,0	0,6	100,0
	M	40,9	2,2	7,0	19,9	20,0	6,9	1,5	1,6	100,0
	R	42,7	2,1	6,7	19,4	19,9	6,2	1,7	1,3	100,0
II	K	60,9	1,9	5,1	15,2	13,3	2,5	0,6	0,5	100,0
	M	65,3	1,4	4,9	13,0	10,9	3,5	0,7	0,3	100,0
	R	63,0	1,7	5,0	14,1	12,2	3,0	0,6	0,4	100,0
III	K	79,4	1,9	4,4	6,4	5,9	1,3	0,5	0,2	100,0
	M	83,3	0,8	2,8	5,8	5,8	1,0	0,2	0,3	100,0
	R	80,9	1,4	3,8	6,2	5,9	1,2	0,4	0,2	100,0
Brak danych	K	67,0	1,2	7,1	11,9	10,1	1,5	0,9	0,3	100,0
	M	63,6	0,5	5,0	8,7	16,6	4,2	1,1	0,3	100,0
	R	65,2	0,8	5,9	10,2	13,6	3,0	1,0	0,3	100,0
Ogółem	K	66,6	1,9	5,1	12,0	11,1	2,2	6,7	0,4	100,0
	M	63,5	1,4	4,9	12,5	12,5	3,8	0,8	0,6	100,0
	K+M	65,0	1,6	5,0	12,3	11,8	3,0	0,8	0,5	100,0

Tabela 10

Odległość do szkoły a poziom aspiracji (według rejonów)

Poziom aspiracji	Rejon	Odległość od szkoły średniej								Ogółem
		Mieszka w miejscu	0-5	6-10	11-20	21-30	31-40	41-50	pow. 50	
I	T	47,3	1,6	7,1	15,3	18,9	6,1	1,4	2,3	100,0
	W	37,0	2,7	6,3	24,5	21,2	6,3	2,0	—	100,0
	R	42,7	2,1	6,7	19,4	19,9	6,2	1,7	1,3	100,0
II	T	69,8	0,9	3,7	11,5	10,1	2,6	0,8	0,6	100,0
	W	53,0	2,8	7,0	18,1	15,3	3,6	0,2	—	100,0
	R	63,0	1,7	5,0	14,1	12,2	3,0	0,6	0,4	100,0
III	T	83,1	0,6	2,6	5,2	6,5	1,1	0,5	0,4	100,0
	W	77,1	2,8	5,9	7,8	4,8	1,4	0,2	—	100,0
	R	80,9	1,4	3,8	6,2	5,9	1,2	0,4	0,2	100,0
Brak danych	T	65,7	0,8	5,8	9,0	13,8	3,3	1,2	0,4	100,0
	W	63,7	1,0	6,2	13,5	13,0	2,1	0,5	—	100,0
	R	65,2	0,8	10,2	13,6	3,0	1,0	0,3	100,0	
Ogółem	T	69,9	0,9	4,1	9,8	10,8	2,8	0,9	0,8	100,0
	W	57,3	2,7	6,5	16,2	13,3	3,4	0,6	—	100,0
	R	65,0	1,6	5,0	12,3	11,8	3,0	0,8	0,5	100,0

studia wyższe w miarę oddalania się miejsc zamieszkania ma łagodniejszy przebieg w rejonie W (mniej zurbanizowanym, uprzemysławianym, o większej dostępności liceów ogólnokształcących dla młodzieży wiejskiej), a ostrzejszy w rejonie T. Inaczej mówiąc struktura aspirujących do studiów (spoza siedziby szkoły) jest w rejonie W bardziej zbliżona do struktury całej zbiorowości. Świadczyć to może o mniejszych dystansach społecznych pomiędzy centrum (miastem) a strefami je okalającymi w rejonie bardziej „wiejskim” w strukturze, o większej dynamice rozwoju i przepływu ludności ze wsi do miasta, a o większych dystansach w rejonie o bardziej wyraźnie i stabilnie ukształtowanej strefie miejskiej.

Typ rejonu. Wpływ tego czynnika analizowaliśmy i analizować będziemy w obrębie każdej innej zależności. Spróbujmy jednak ocenić zróżnicowanie poziomu aspiracji uczniów traktując rejon jako całościowe zmienne niezależne (tab. 11). Ogółem 61,3% badanych była z rejonu T, a 38,7% z rejonu W. Proporcje uczniów z obydwu rejonów na poszczególnych poziomach aspiracji do dalszego kształcenia różnią się od tej proporcji w całej zbiorowości.

Tabela 11

Typ rejonu i płeć a poziom aspiracji

Poziom aspiracji	Płeć	Rejon		Ogółem
		Toruń	Włocławek	
I	K	58,6	41,4	100,0
	M	53,5	46,5	100,0
	R	55,1	44,9	100,0
II	K	61,3	38,7	100,0
	M	57,9	42,1	100,0
	R	59,7	40,3	100,0
III	K	59,6	40,4	100,0
	M	70,3	29,7	100,0
	R	63,9	36,1	100,0
Brak danych	K	70,9	29,1	100,0
	M	74,1	25,9	100,0
	R	72,7	27,3	100,0
Ogółem	K	61,2	38,8	100,0
	M	61,5	38,5	100,0
	K+M	61,3	38,7	100,0

W kierunku od aspiracji I poziomu do III poziomu w obrębie rejonu T występuje łagodna ale wyraźna tendencja wzrostu, a w rejonie W — łagodna ale wyraźna tendencja spadku. Inaczej mówiąc, „zachowanie” rejo-

nu T (bardziej zurbanizowanego) jako całości jest bardziej podobne do środowiska miejskiego (por. tab. 7 i 8), a rejonu W — do środowiska wiejskiego. Również uczniowie o niesprecyzowanych planach relatywnie przeważają w rejonie T.

Powwyższe tendencje są bardziej wyraźne, a nawet silnie zarysowane w odniesieniu do chłopców, a w małym stopniu odnoszą się do dziewcząt, które w bardziej proporcjonalnym stopniu aspirują do wszystkich poziomów wykształcenia.

Typ szkoły ponadpodstawowej

Wszystkie szkoły ponadpodstawowe ujęliśmy w pięć typów: licea ogólnokształcące; technika i licea zawodowe (razem w szkołach maturalnych było 39,4% uczniów klas I); zasadnicze szkoły zawodowe, zasadnicze szkoły zawodowe kształcące oraz zasadnicze szkoły rolnicze (60,6% uczniów klas I uczęszczało do szkół zawodowych niematuralnych).

1) Do poziomu wykształcenia zasadniczego zawodowego aspiruje relatywnie bardzo dużo młodzieży, najwięcej w porównaniu z innymi typami szkół uczniów ZSZD (tab. 12 i 13). Udział uczniów pozostałych typów szkół zasadniczych (ZSZ i ZSR) w strukturze aspirujących do I poziomu wykształcenia jest proporcjonalny, podobny do ich udziału w strukturze całej zbiorowości. Uczniowie ze szkół maturalnych — co jest oczywiste — nie są reprezentowani wśród aspirujących do poziomu I.

Zamiar przerwania nauki po ukończeniu szkoły kształcącej, a także zasadniczej szkoły zawodowej jest relatywnie bardziej zdecydowany u dziewcząt niż u chłopców. Jest też taki w odniesieniu do uczniów ZSZ — w rejonie T.

2) Do matury aspiruje relatywnie dużo (i najwięcej w porównaniu z innymi typami szkół) uczniów zasadniczych szkół zawodowych. Wskaźniki udziału wśród aspirujących do tego poziomu (II) dla uczniów liceów ogólnokształcących są bardzo niskie, a dla uczniów techników i liceów zawodowych niższe w porównaniu ze wskaźnikami ich udziału w strukturze całej zbiorowości. Natomiast udział uczniów ZSZD i ZSR jest tu nieznacznie wyższy w porównaniu z ich udziałem w całej zbiorowości. Dziewczęta z maturalnych szkół zawodowych i ze szkół kształcących relatywnie częściej niż chłopcy aspirują do matury. „Interwencja” typu rejonu w tę zależność jest słaba. Uczniowie z rejonu W ze szkół zasadniczych wszystkich typów nieco częściej aspirują do matury.

3) Do studiów wyższych aspiruje: relatywnie bardzo dużo (i najwięcej) uczniów liceów ogólnokształcących; relatywnie dużo uczniów techników i liceów zawodowych; mało uczniów ZSZ oraz bardzo mało — uczniów ZSZD i ZSR.

Tabela 12
Typ szkoły i płeć a poziom aspiracji

Poziom aspiracji	Płeć	Typ szkoły					Ogółem
		Lic. ogóln.	Techn. lic. zaw.	ZSZ	ZSZD	ZSR	
I	K	—	—	38,2	58,6	3,2	100,0
	M	—	—	29,2	67,5	3,3	100,0
	R	—	—	32,0	64,7	3,3	100,0
II	K	4,5	24,4	42,1	23,9	5,1	100,0
	M	0,3	11,3	52,8	30,6	5,0	100,0
	R	2,5	18,0	47,3	27,1	5,1	100,0
III	K	60,6	29,5	7,4	1,5	1,0	100,0
	M	41,2	38,6	18,1	1,6	0,5	100,0
	R	52,8	33,2	11,7	1,5	0,5	100,0
Brak danych	K	11,3	37,3	32,7	15,3	3,4	100,0
	M	6,1	35,9	22,9	34,3	0,8	100,0
	R	8,5	36,5	27,5	25,5	2,0	100,0
Ogółem	K	25,5	24,5	27,9	18,9	3,2	100,0
	M	11,2	17,7	35,1	33,0	3,0	100,0
	R	18,3	21,1	31,5	26,0	3,1	100,0

Tabela 13
Typ szkoły i rejonu a poziom aspiracji

Poziom aspiracji	Rejon	Typ szkoły					Ogółem
		Lic. ogóln.	Techn. lic. zaw.	ZSZ	ZSZD	ZSR	
I	T	—	—	42,5	54,9	2,6	100,0
	W	—	—	19,2	76,7	4,1	100,0
	R	—	—	32,0	64,7	3,3	100,0
II	T	2,0	21,0	52,2	21,1	3,7	100,0
	W	3,2	13,6	40,0	36,1	7,1	100,0
	R	2,5	18,0	47,3	27,1	5,1	100,0
III	T	45,0	39,1	13,0	2,1	0,8	100,0
	W	66,5	22,8	9,5	0,5	0,7	100,0
	R	52,8	33,2	11,7	1,5	0,8	100,0
Brak danych	R	8,5	36,5	27,5	25,5	2,0	100,0
	W	17,1	43,5	18,7	19,2	1,5	100,0
	T	5,3	33,9	30,8	27,9	2,1	100,0
Ogółem	T	16,1	24,8	35,4	21,3	2,4	100,0
	W	21,9	15,3	25,2	33,4	4,2	100,0
	R	18,3	21,1	31,5	26,0	3,1	100,0

Szczególnie zaznacza się duży udział w aspiracjach do III poziomu dziewcząt z liceów ogólnokształcących oraz chłopców z technicznych szkół maturalnych i zasadniczych. Większy jest też udział w tym poziomie aspiracji uczniów z liceów ogólnokształcących w rejonie W niż w rejonie T (w rejonie W licea ogólnokształcące są bardziej dostępne dla młodzieży spoza miasta powiatowego).

4) Najbardziej nieokreślone plany co do poziomu dalszego kształcenia mają uczniowie techników i liceów zawodowych, a następnie ZSZ i ZSR (w technikach bardziej chłopcy; w szkołach zasadniczych — dziewczęta). Chłopcy zatem częściej niż dziewczęta traktują technikum jako szkołę o dwóch funkcjach: przygotowującą do studiów i dającą zawód po maturze. Wszyscy zarazem uczniowie techników w wysokim stopniu traktują technika i licea zawodowe jako drogę do studiów wyższych. Dla dziewcząt częściej niż dla chłopców zasadnicza szkoła zawodowa jest tymczasowym ułożeniem swych ambicji kształceniowych z nadzieją, że przyszłość okaże, czy dalsza nauka będzie możliwa.

Jeżeli spojrzymy na rozkład poziomów aspiracji wewnątrz typów szkół, to zauważyć trzeba, że: w liceach ogólnokształcących istnieje gwałtowna tendencja wzrostowa (poziom III — 52,8⁰/o; poziom II — 2,5⁰/o; poziom I — 0⁰/o); w technikach silna tendencja wzrostowa od 0⁰/o do 33,2⁰/o; w ZSZ — łagodna tendencja spadkowa z „wybrzuszeniem” na poziomie II (32⁰/o — 47⁰/o, 3⁰/o — 11,7⁰/o); z ZSZ i ZSR — duże tendencje spadkowe. Tendencje te są wyraźniejsze w odniesieniu do dziewcząt niż chłopców. Trudno jest natomiast wyrazić podobną ocenę co do „interwencji” typu rejonu w tę tendencję.

Wiek szkolny

Patrzmy tutaj na wiek życia uczniów jako na kategorię biospołeczną, jako na zmienną, która może mieć poważne konsekwencje dla treści i poziomu planowanego wykształcenia. Z drugiej strony wiek życia uczniów klasy dziewiątej jest zdeterminowany uprzednimi procesami selekcji wewnątrzszkolnej w szkole podstawowej i selekcji poszkolnej po jej ukończeniu. Stąd też mówimy tu o „wieku szkolnym”, w ramach którego rozróżniliśmy wiek normalny (15 lat), wcześniejszy (14 lat, oznaczany w tabeli jako „+1”) oraz trzy kategorie wieku opóźnionego w stosunku do normy 15 lat (—1, —2, —3 i więcej) — tab. 14 i 15.

1) W kategoriach uczniów w opóźnionym wieku szkolnym relatywnie duże są ich udziały w aspiracjach do I poziomu a także II poziomu. Im większe opóźnienie, tym mniejszy udział wśród aspirujących do studiów oraz do matury (choć już w kategorii opóźnionych o 2 lata udział wśród aspirujących do matury jest zbliżony do udziału w strukturze całości).

Tabela 14
Wiek szkolny i płeć a poziom aspiracji

Poziom aspiracji	Płeć	Wiek					Ogółem
		-3	-2	-1	0	+1	
I	K	0,9	10,4	32,7	55,1	0,9	100,0
	M	1,1	10,6	32,5	54,3	1,5	100,0
	R	1,0	10,5	32,6	54,6	1,3	100,0
II	K	0,4	3,8	18,5	74,1	3,2	100,0
	M	0,2	5,9	18,9	72,3	2,7	100,0
	R	0,3	4,8	18,7	73,2	3,0	100,0
III	K	—	0,5	5,7	87,2	6,6	100,0
	M	—	1,4	6,3	86,8	5,5	100,0
	R	—	0,9	5,9	87,0	6,2	100,0
Brak danych	K	0,9	4,9	20,8	71,6	1,8	100,0
	M	0,3	5,3	19,5	72,8	2,1	100,0
	R	0,6	5,1	20,1	72,2	2,0	100,0
Ogółem	K	0,4	3,4	15,6	76,5	4,1	100,0
	M	0,4	5,9	19,2	71,4	3,1	100,0
	K+M	0,4	4,7	17,4	73,9	3,6	100,0

Tabela 15
Wiek szkolny i rejon a poziom aspiracji

Poziom aspiracji	Rejon	Wiek					Ogółem
		-3	-2	-1	0	+1	
I	T	1,2	10,6	31,6	55,9	0,7	100,0
	W	0,8	10,5	33,8	52,9	2,0	100,0
	R	1,0	10,5	32,6	54,6	1,3	100,0
II	T	0,4	4,3	18,4	74,4	2,5	100,0
	W	0,2	5,6	19,0	71,5	3,7	100,0
	R	0,3	4,8	18,7	73,2	3,0	100,0
III	T	—	0,8	5,9	87,8	5,5	100,0
	W	—	1,0	6,0	85,5	7,5	100,0
	R	—	0,9	5,9	87,0	6,2	100,0
Brak danych	T	0,8	4,9	21,0	72,1	1,2	100,0
	W	—	5,7	17,6	72,5	4,2	100,0
	R	0,6	5,1	20,1	72,2	2,0	100,0
Ogółem	T	0,5	4,3	16,8	75,4	3,0	100,0
	W	0,2	5,3	18,3	71,7	4,5	100,0
	R	0,4	4,7	17,4	73,9	3,6	100,0

Chłopcy z dużymi opóźnieniami mają relatywnie niższe aspiracje; dziewczęta opóźnione o 1 rok w nauce mają relatywnie wyższe aspiracje. Typ rejonu nie „interweniuje” w tę zależność.

2) Uczniowie nieopóźnieni w nauce (piętnastolatki) wyraźnie częściej aspirują do studiów niż do matury oraz częściej do matury niż do wykształcenia zasadniczego. Porównanie ich udziałów w strukturze poszczególnych poziomów aspiracji wykazuje łagodną tendencję wzrostową (54,6—73⁰/₀, 2—87,0⁰/₀ przy średniej udziale 73,9⁰/₀). Tendencja ta jest najsilniejsza w kategorii uczniów najmłodszych, którzy mają relatywnie największy udział w aspiracjach do studiów, a najmniejszy — w aspiracjach do wykształcenia zasadniczego. Chłopcy w normalnym wieku szkolnym mają relatywnie wyższe aspiracje niż dziewczęta. Typ rejonu słabo „interweniuje” w tę zależność (uczniowie w normalnym wieku szkolnym z rejonu W nieco częściej aspirują do studiów wyższych — rejon ten bardziej „wiejski” w strukturze „powoduje” częściej opóźnienia niezawinione przez dzieci, a wynikające z funkcjonowania szkolnictwa na wsi lub sytuacji społeczno-ekonomicznej gospodarstwa).

3) We wszystkich kategoriach wieku znajdują się uczniowie o nieokreślonych bliżej planach kształceniowych; struktura „niezdecydowanych” jest podobna do struktury całej zbiorowości z tym, że wśród uczniów w opóźnionym wieku szkolnym jest nieco więcej takich, którzy nie umiemy określić swoich dalszych planów.

Krytyka zastosowanej metody analizy porównawczej danego poziomu aspiracji ze strukturą całej zbiorowości

Operacje porównywania (relatywnego odnoszenia do siebie) w zastosowanej tu metodzie są wielopłaszczyznowe i przez to utrudnione: jednocześnie trzeba analizować daną warstwę na tle innych, wszystkie je na tle odpowiednich ich wskaźników w całej zbiorowości, zarazem obserwować tendencje pomiędzy poziomami aspiracji z uwzględnieniem zmiennych interweniujących w zależności (tu: płeć i typ rejonu). Przy złożonej strukturze podstawowej zmiennej niezależnej (wykształcenie rodziców, to osobno wykształcenie matki i wykształcenie ojca) tym bardziej utrudniona jest analiza.

Konieczność uwzględnienia relatywności porównań udziału w strukturze całej zbiorowości z udziałem w strukturze danego poziomu aspiracji zmusza do posługiwania się różnicą lub ilorazem obydwu wskaźników. Ponieważ operacja ta nie jest odnotowana, lecz prezentujemy jej rezultat w postaci wniosku, można mieć wątpliwości co do tego, który z tych sposobów zastosował interpretujący dane. Relatywność omawianych udziałów

w strukturze prowadzi do wniosków, które trudno jest skontrolować przez wgląd we wskaźniki tabeli, gdyż niejednokrotnie „wyższy wskaźnik procentowy” oznacza (na tle porównywanym) „relatywnie niższy udział w strukturze”. Trudność tych operacji polega i na tym, że niewyraźnej, fluktującej tendencji nie można precyzyjnie opisać i wyrazić jej siły. Metoda ta nie umożliwi jednolitej oceny różnicy siły aspiracji pewnej warstwy w stosunku do drugiej.

Poszukiwać dalej zatem należy takiego wyrazu proporcjonalności aspiracji, który umożliwi uniknięcie omówionych wad dotychczasowej metody oraz pokazanie w możliwie najprostszej i bezpośredniej formie proporcji udziału w strukturze pewnej warstwy (tu: poziomu aspiracji) do udziału w strukturze całej zbiorowości.

PRÓBA ZASTOSOWANIA ANALIZY KORELACYJNEJ DO OCENY PROPORCJONALNOŚCI UDZIAŁU W STRUKTURZE ASPIRUJĄCYCH DO POSZCZEGÓLNYCH POZIOMÓW WYKSZTAŁCENIA

Zastosowanie do analizy danych w tab. 1—15 korelacji między cechami jakościowymi (współczynnik kontyngencji C) pociąga za sobą jeszcze większe — niż poprzednia metoda — ryzyko uproszczenia struktury zmiennych niezależnych. Z jednej strony bowiem zmusza do sprowadzenia tabel z 40-polowych do 4- lub 9-polowych, a ponadto daje w efekcie liczbę, która wprawdzie obrazuje siłę danego czynnika, ale nie daje obrazu różnic w strukturze aspirujących do studiów w porównaniu ze strukturą całości.

Świadomi tych słabości i uproszczeń zastosujemy je na przykładzie wykształcenia rodziców (zmienna ta układa się najbardziej liniowo: od braku wykształcenia aż do wyższego wykształcenia).

1) Współczynnik kontyngencji C pomiędzy wykształceniem ojca a aspiracjami dzieci wynosi 0,414 (w rejonie T — 0,423, w rejonie W — 0,394; dla dziewcząt — 0,378, dla chłopców — 0,461) przy $C_{\max.} = 0,817$.

2) Współczynnik kontyngencji C pomiędzy wykształceniem matki a aspiracjami kształceniowymi dzieci wynosi 0,392 (T — 0,394; W — 0,389; dla córek 0,362; dla synów 0,432) przy $C_{\max.} = 0,817$.

Wynika stąd przede wszystkim to, iż zależność pomiędzy wykształceniem rodziców a aspiracjami ich dzieci do dalszego kształcenia jest wysoka, aczkolwiek czynnik ten nie wyczerpuje jeszcze w znacznym stopniu determinant poziomu aspiracji. Informuje ta korelacja o tym, że istnieją jakieś inne, prawdopodobnie słabsze, czynniki, które współwyznaczają poziom aspiracji młodzieży z pierwszych klas szkół ponadpodstawowych do dalszego kształcenia.

Wykształcenie ojca okazało się silniejszą determinantą poziomu aspiracji dzieci niż wykształcenie matki, zwłaszcza w rejonie T, bardziej zurba-

nizowanym. Wykształcenie rodziców okazało się silniejszą determinantą aspiracji chłopców niż aspiracji dziewcząt, a wykształcenie ojca okazało się silniejszą determinantą aspiracji synów niż wykształcenie matki (w odniesieniu do aspiracji synów).

PRÓBA OCENY RZETELNOŚCI ANALIZY ZALEŻNOŚCI
POMIĘDZY POZIOMEM ASPIRACJI A CECHAMI STRUKTURY SPOŁECZNEJ

Na rzetelność analizowanych zależności pomiędzy strukturą aspirujących wskazywała stałość tendencji w podziale poszczególnych poziomów aspiracji na rejony i płeć. Mimo omówionych różnic (ze względu na te zmienne), tendencje co do zależności struktury społecznej i poziomu aspiracji były zawsze jednakowe.

Próbą bezpośredniego sprawdzenia rzetelności analizowanych tendencji jest powtórzenie analizy na podobnej zbiorowości uczniów klas I szkół ponadpodstawowych w niezbyt odległym okresie sprzed naszego badania lub po nim. Obliczyliśmy współczynniki kontyngencji C dla identycznie badanej i pogrupowanej statystycznie zbiorowości uczniów klas I (z tych samych rejonów) rozpoczynających naukę rok wcześniej, tzn. we wrześniu 1972 r. (N = 7517), zawiera je tab. 16.

Tabela 16

Współzależność pomiędzy wykształceniem rodziców a poziomem aspiracji ich dzieci — uczniów klas I szkół ponadpodstawowych

Zmienne niezależne korelowane poziomem aspiracji		Współczynnik kontyngencji C	
		Rok badań	
		1972 (N = 7517)	1973 (N = 7827)
	Wyksz. ojca	0,411	0,414
	Wyksz. matki	0,401	0,392
Rejon T	Wyksz. ojca	0,430	0,423
	Wyksz. matki	0,405	0,394
Rejon W	Wyksz. ojca	0,413	0,394
	Wyksz. matki	0,416	0,389
Dziewczęta	Wyksz. ojca	0,398	0,378
	Wyksz. matki	0,401	0,362
Chłopcy	Wyksz. ojca	0,437	0,461
	Wyksz. matki	0,420	0,432
	C_{max}	0,817	0,817

Otrzymane współczynniki kontyngencji C są dla obu badanych roczników szkolnych prawie identyczne, co wskazuje na wysoką rzetelność przeprowadzanych wyżej analiz.

(Na marginesie zauważyć trzeba pewien spadek wpływu wykształcenia matki jako determinanty aspiracji dzieci, zwłaszcza dziewcząt. Może to być pośrednim skutkiem wzrostu powszechności kształcenia na poziomie ponadpodstawowym oraz poszerzenia się rynku pracy o stanowiska nie wymagające wysokich kwalifikacji).

PODSUMOWANIE

W powyższej analizie przedstawiliśmy próbę oceny poziomu aspiracji uczniów klas pierwszych szkół ponadpodstawowych do dalszego kształcenia opartą na proporcjonalnym (do udziału w strukturze całej zbiorowości) udziale danej warstwy w strukturze aspirujących do wykształcenia zasadniczego (poziom I), maturalnego (poziom II) i wyższego (poziom III). Wyniki badań oparte były na sondażu empirycznym z 1973 r. obejmującym pełną zbiorowość wszystkich klas pierwszych szkół ponadpodstawowych dwóch rejonów rozwiniętych gospodarczo ($N = 7827$). Jako zmienne niezależne potraktowaliśmy: przynależność społeczno-zawodową ojca (opiekuna); wykształcenie ojca i matki; czynniki ekologiczne (typ miejsca stałego mieszkania rodziców, odległość od siedziby szkoły ponadpodstawowej, typ rejonu); typ szkoły ponadpodstawowej i wiek szkolny. Jako zmienne pośredniczące potraktowaliśmy płeć i typ rejonu.

Po zastosowaniu metody oceny udziału w strukturze stwierdziliśmy, iż poziom aspiracji do kształcenia jest w wysokim stopniu zróżnicowany w zależności od cech położenia społecznego ucznia i jego rodziny. Istnieją duże dysproporcje w poziomie aspiracji do studiów wyższych pomiędzy dziećmi inteligencji a pozostałymi warstwami, zwłaszcza — warstwą dzieci z rodzin robotników niewykwalifikowanych, chłopów-robotników i chłopów.

Istnieje liniowa zależność pomiędzy wzrostem udziału w strukturze aspirujących do studiów wyższych a poziomem wykształcenia rodziców (zwłaszcza ojców) oraz pomiędzy wiekiem uczniów (w kierunku do dużych opóźnień poprzez normę do wieku przyspieszonego) i odległością zamieszkania od siedziby szkoły średniej. Bardzo duże różnice pod tym samym względem dzielą wieś i miasto. Są one widoczne także przy porównaniu miast z małymi miastami i małych miast ze wsiami; występują też — choć są mniejsze — pomiędzy rejonami o podobnym, choć zarazem różnym poziomie urbanizacji, co prowadzi do wniosku, że poziom urbanizacji rejonu jest znaczącą determinantą poziomu aspiracji uczniów.

Szkoły maturalne, zwłaszcza licea ogólnokształcące, gromadzą ogromną większość uczniów planujących studia wyższe. Czyni to mniej realnymi plany w tym zakresie niewielkiej części uczniów szkół zasadniczych planujących studia.

Struktura uczniów aspirujących do poziomu zasadniczych szkół zawodowych jest odwróceniem — do pewnego stopnia — struktury aspirujących do poziomu III, choć dysproporcje są tu łagodniejsze. Przyczyną tego odwrócenia jest łagodna tendencja do wzrostu aspiracji do matury wraz z korzystniejszym położeniem społecznym.

Aspiracje chłopców w większym stopniu niż dziewcząt podlegają determinacji przez cechy struktury społecznej. Położenie społeczne ojców bardziej determinuje aspiracje niż położenie społeczne matek.

Próba oceny rzetelności przeprowadzonych — poprzez porównywanie współczynników kontyngencji obliczonych dla analogicznej próby uczniów z poprzedniego roku szkolnego — wypadła pomyślnie (tab. 16).

Zbigniew Kwieciński

THE LEVEL OF EDUCATIONAL ASPIRATIONS AND THE SOCIAL STRUCTURE

(S u m m a r y)

This study presents an attempt of evaluation of the aspirations level of the secondary school pupils. An analysis was made on the basis of proportional share of the seven strata in the structure comprising the pupils aspiring to: vocational (level I), high school (level II) and university education (level III).

The results of empirical sounding from the year 1973 included the whole community of all pupils from the first classes of secondary schools situated in the two developed regions, which however were different from each other according to the level of urbanization ($N = 7827$). Such factors like: class (strata) affiliation of father (or child's foster-father, curator), education of both father and mother, ecological factors, i.e. the type of dwelling-place (city, small town, village situated inside or outside the region), the distance between the dwelling-place and the seat of secondary school and school age treated as independent variables: sex and the type of region as the intermediary variables.

After employment of few methods of analysis the author came to conclusion that the level of educational aspirations is highly differentiated according to pupils' and their families social position. There are strong disproportions in the level of aspirations to higher education between the children of intelligentsia (white-collar workers) and the other strata, especially the children from non-qualified workers and peasants families. There is also the linear dependency between the share's increase in the structure of aspiring to higher education and the level of parents education (especially the education of fathers) as well as between the age of pupils and the distance: dwelling-place — the seat of secondary school. On the same score there are the great differences between the towns and villages. They are also noticeable in comparison

between the big cities and small towns as well as between the small town and the village; they also appear — though not so distinctly — between the regions of the different or similar level of urbanization.

In all cases the level of urbanization is an important determinant of the level of pupils' aspirations. The high schools are generally attended by the pupils planning to enter upon the university education. The pupils attending the vocational high schools and willing to start higher education have weaker chances to do so in comparison with the pupils from the high schools (former Gymnasium).

The structure of pupils, whose aspirations are confined to the level of vocational schools, is — to some extent — reverse to the structure of pupils aspiring to higher education. The aspirations of boys more so than girls are determined by the features of social structure; the social position of fathers more strongly determines the aspirations than the social position of mothers.